

TARTALOM

<i>Dr. Kádár Zsolt</i> A periodikáról	3
MEDITÁCIÓ	
<i>Steinbach József</i> Az üdvösség	5
ELŐADÁSOK, TANULMÁNYOK	
<i>Dr. Jacques Matthey</i> Relevance of Edinburgh 1910	11
<i>Dr. Vladár Gábor</i> Kálvin megigazulástana a Római levélhez írt kommentárja alapján és az újabb exegetikai irodalom fényében	26
<i>Dr. Fekete Károly</i> Az Öreg Graduál teológiai tanulságai és üzenetei mai istentiszteleti életünk számára	42
<i>Dr. Petrőczy Éva</i> Házassági-válási kódex – puritán módra. Tarpai Szilágyi András: Libellus repudii et divortii Christiani (1667)	49
<i>A múltfeltárás és megbékélés teológiai kérdései</i>	
<i>Dr. Fazakas Sándor</i> A bűn szociális kontextusban	56
<i>Dr. Ferenc Árpád</i> Fragmentumok egy posztmodern politikai etikához a megbékélés kontextusában. A tisztességes társadalom?	67
<i>Dr. Füst-Molnár Szilveszter</i> Donatista tényezők a Magyar Református Egyház ekkleziológiai útkeresésében 1989/90 után	81
<i>Iszlai Endre</i> A Református Egyházak Világközössége megalakulásának teológiai súlypontjai	98
<i>Dr. Szűcs Ferenc</i> Anselmus „satisfactio” tanának érvényessége és reinterpretációja. Előzmények és következmények	110
<i>Dr. Peres Imre</i> A helyettes áldozat és bűnbocsánat bibliai teológiai implikációi	120
<i>Dr. Szenczi Árpád</i> A református tanítóképzés neveléstudományi alapjai	134

<i>Dr. Kis Médea</i> Szuicidprevenció lehetőségei és terei lelkipásztorok körében	142
<i>Dr. Kaszó Gyula</i> Az öngyilkos magatartás és a lelkipálcázás	165
<i>Dr. Pap Ferenc</i> „Reformátusok a kegyelem trónusánál.” Teológiai alapelvek és a mai magyar református istentisztelet kérdései	180
<i>Dr. Molnár Pál</i> Jogalkalmazási szempontok az egyházak jogi helyzetének új szabályozásához	193
HIVATALOS RÉSZ	
<i>Dr. Kádár Zsolt</i> Főtitkári jelentés	204
<i>Dr. Fekete Károly</i> Dr. Boross Géza Aranygyűrűs teológiai doktor	208
<i>Dr. Kádár Zsolt</i> Dr. Buzogány Dezső Aranygyűrűs teológiai doktor	210
<i>Dr. Kádár Zsolt</i> Németh Pál Aranyokleveles teológus	211
<i>Dr. Fekete Károly</i> Sepsy Károly Aranyokleveles teológus	213
<i>Dr. Kádár Zsolt</i> Az év könyve 2010	216

A PERIODIKÁRÓL

A Dunántúl református egyházi központja, Pápa adott otthont a Doktorok Kollégiuma 2010. évi plenáris ülésének, közgyűlésének és a szekcióüléseknek. A tudományos konzultáció sokféle szempontból tartalmas napjainak résztvevői megbizonyosodtak arról, hogy Pápa ismételten olyan református spirituális és tudományos centrummá vált, mely méltó háttérrel biztosított egyházunk doktori testülete programjainak lebonyolításához.

Pápa mellett egy európai és egy amerikai városban lezajlott, református szempontból kiemelkedően fontos esemény jelentette a tavaly augusztusban tartott ülések fókuszpontjait. Az európai reformáció és missziói küldetés tekintetében máig meghatározó skóciai Edinburg épp száz évvel ezelőtt adott otthont az első világmisziói konferenciának. Erre az egyháztörténeti mérföldköre emlékeztek a skóciai fővárosban, s ennek máig ható üzenetét elemezték a Doktorok Kollégiuma plenáris ülésén külföldi és hazai tudósok, a nemzetközi egyházi élet jelentős személyiségei.

A harmadik város, a Református Világszövetségből világméretűvé átszerveződő, kibővülő felekezeti mozgalom világkonferenciájának adott helyet. Az Egyesült Államokban lévő Grand Rapids egyetemi campusán több ezer résztvevővel zajlott az a missziói, teológiai, hitéleti és egyházszervezeti témákban bővülködő nagygyűlés, melyről a pápai plenáris és a szekcióülések során több értékelő előadás, beszámoló, elemzés hangzott el.

Az utóbbi években egyházunkban is állandóan napirenden szereplő téma az az összetett teológiai problémakör, melyet a múltfeltárás és a megbékélés kölcsönös szükségességében és egymásra hatásában vizsgálunk. A rendszeres teológiai szekció e téma keresztyén etikai alapú áttekintésére vállalkozott. Ahhoz, hogy a múltfeltárás – a bűnbánat és a bűnbocsánat – megbékéléshez és kiengesztelődéshez vezessen, elengedhetetlenül fontos az objektív teológiai kutatás és a keresztyén etikai koncepció kialakítása. A Periodika mostani számában értékes tanulmányokat közlünk e bizonyára sokakat érdeklő problematikáról.

A tizenöt szekcióban folyó tudományos munka sok esetben azt is jelenti, hogy az egyes szekciók a Zsinat által meghatározott teológiai feladatok részletes kidolgozását vállalják fel. Különösen is nagy értékű munkát végez e téren a már fentebb említett rendszeres teológiai szekció mellett az új Énekeskönyv kidolgozásában meghatározó szerepet vállaló himnológiai szekció, vagy az egyházi törvényalkotási folyamatokat figyelemmel kísérő, a szekuláris jog területén munkálkodó közösség: az egyházjogi szekció. A Generális Konvent által megszabott liturgiai egységesítés terén a Doktorok Kollégiuma gyakorlati teológiai szekciója mutat fel értékes és hasznosítható szempontokat. Az immár súlyos társadalmi kérdésként is jelentkező pszichés devianciák vonatkozásában mélyreható és eligazító tanulmányokkal jelentkezik a pasztorálszociológiai szekció.

A Doktorok Kollégiuma történetének legutóbbi évtizedében immár hetedik alkalommal jelenhet meg a magyar református teológiai gondolkodás keresztmetszetét bemutató Periodikánk. Jó szívvel ajánlom mindazoknak e mostani kiadványunkat, akik tájékozódni szeretnének arról, hogy milyen aktualitások foglalkoztatják a magyar református teológiai közgondolkodást. Bizonyára a jelenben és a jövőben sok kutató számára ad majd megbízható forrásanyagot ez a kivitelében puritán, de tartalmában bőséges tudományos anyaggal szolgáló lapszám.

*Dr. Kádár Zsolt,
a Doktorok Kollégiuma főtitkára*

Kis könyv a nagy erényekről, Budapest, 2001. – 5 N. WOLTERSTORFF: *Justice*, Oxford, 2008. – 6 A. MARGALIT: *Politik der Würde. Über Achtung und Verachtung*, Berlin, 1997, 25. o. – 7 J. F. LYOTARD: *Das postmoderne Wissen*, Bécs, 1997. – 8 M. GASSER: *Die Postmoderne*, Stuttgart, 1997, 24. o. – 9 „A mai filozofálás egyik iránya azonban ennél tovább megy. Nyitottsága alapvetőbb és éppen ezért meghatározóbb. Ellenáll a végiggondolásnak, mint célnak, s az esszé választja munkamódszerül: elkezdni, elvetni, ismét elkezdni, tévedni és mindent újrakezdeni, nem hinni a végben, csupán csak az elért eredmények ideiglenességében, mely a későbbi munka számára a revidéálást szükségszerűvé teszi.” GASSER, i. m. 26. o. – 10 GASSER, uo. – 11 Ld. LYOTARD: i. m. 185. o. – 12 Ld. a közelmúlt teológiai gondolkodásának értékelését Fazakas Sándor habilitációs értekezésében, jóllehet ott más érdeklődéssel. Ld. FAZAKAS SÁNDOR: *Emlékezés és megbékélés. A múlttal való szembesülés egyházi és teológiai kritériumai*, Budapest, 2004. Jellegzetes és elgondolkoztató értékelése. „Pedig éppen ott érhető tetten az egyház tulajdonképpeni vétké, ahol hiányzik a hit és a bizalom, ahol a teológia az ember ügyét tematizálja az »Isten ügye« helyett, ahol az igén való tájékozódást leváltja a korszellemre való figyelés” (59. o.). Kétségtelen tény, hogy a korszellemre való figyelés tette teológiai gondolkodásunkat a múltban erősen ideologikussá, s okozta mindeközben a teológia eltűnését a nyilvános társadalmi viták tereiről. Ennek az örökségnek a kritikus felvállalása kell meghatározza etikai gondolkodásunk fejlődését a következő időszakban. – 13 R. NIEBUHR: *Moral man and immoral society*, New York-London, 1948, 257. o. – 14 A gondolatokat idézi MARGALIT: i. m. 149. o. – 15 Ld. K. BARTH: *Die Kirchliche Dogmatik*, München-Zürich, 1932–1964. – 16 Ld. MARGALIT: i. m. 23k. o. – 17 Ld. MARGALIT: i. m. 44. o. – 18 Ld. MARGALIT, uo. – 19 V. HÖSLE: *Moral und Politik. Grundlagen einer politischen Ethik für das 21. Jahrhundert*, München, 1997, 769. o. – 20 Ld. R. EISLER: *Kant Lexikon*, Zürich, 1989. – 21 Ld. I. KANT: *Metaphysik der Sitten. Tugendlehre*, Akad. Ausg. 6, 402. o. – 22 „Achtung ist ein [...] von Vernunft bewirktes Gefühl” I. KANT: *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Akad. Ausg. 5, 73kk. o. – 23 E. LÉVINAS: *Die Spur des Anderen. Untersuchungen zur Phänomenologie und Sozialphilosophie*, München, 1993, 120. o.: „Einem Menschen begegnen heisst, von einem Rätsel wachgehalten werden.” – 24 A kérdéssel kapcsolatosan számtalan irodalmi mű megemlíthető, mint amelyek a tisztelet különböző módjait fejtik ki és magyarázzák. E helyen a hosszú felsorolás helyett csak utalnék a római katolikus teológus E. DREWERMANN: *Giordano Bruno* c. könyvére, vagy DANTE *Isteni színjátékának* purgatórium színjére. – 25 „Szabad ma hitben Jézus Krisztusra hallgatva hallanunk, hogy az ember kedves Isten számára. Ebből következik a tapintat, a tisztelet az ember iránt. Erre azért is szükség van, hogy meggyőződéssel harcoljunk egy olyan életrendért, melyben mindenkinek jogai és kötelességei vannak, s meggyőződéssel harcoljunk ugyanakkor az erősebb joga ellen, mely a gyengétől csak azért, mert gyengébb elvitatja az önálló léthez való jogot.” K. Barth: *Unsere Kirche und die Schweiz in der heutigen Zeit*, Zollikon, 1940, 174. o. – 26 Vö. E. LÉVINAS: *Jenseits des Seins oder anders als Sein geschieht*, München, 1998, 7. o. – 27 J. DERRIDA: *Gesetzeskraft. Der mystische Grunde der Autorität*, Frankfurt am Main, 1991, 44–46. o. – 28 Vö. DERRIDA: *Gesetzeskraft*, 47–48. o. – 29 H.-G. GEYER: *Das Recht der Subjektivität im Prozess der Vergesellschaftung* IN *Andenken*, Tübingen, 2003, 381. o. – 30 Ld. Th.W. ADORNO–J. HABERMAS–R. DAHRENDORF–K. R. POPPER–H. ALBERT–H. PILOT: *Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie*, Neuwied, 1969, 19. o. – 31 Tudatában vagyok annak, hogy az itt kifejtettek nem az empirikus valóság képét rajzolják meg, de úgy érzem, a keresztyén politikai etikának szembe kell néznie ezen kérdések elméleti oldalával, már amennyiben nem akar pusztá reakció maradni. – 32 Ld. K. BARTH: *Die geistigen Voraussetzungen für den Neuaufbau in der Nachkriegszeit*, Zürich-Zollikon, 1945 IN *Eine Schweizer Stimme: 1938–1945*. Ld. különösen a 423. o.: „A vizsgálat és az ellenőrzés, amire szüksége van, arra irányul, hogy a jövőben az ember iránti tisztelet, vagy valamely fikciók imádása lesz-e a követendő irány. Amit a náci korszaka előtt tárgyiasságnak neveztünk, az amint láttuk nemcsak az emberért volt, hanem végső soron az ember ellen irányult. Nem

szabad, hogy ez a tárgyiasság újra megjelenjen. Ne mondják nekünk, hogy vissza kell jöjjön, mert az állam, a gazdaság, a technika ugyanolyan erővel és költséggel nem csupán az ember ellen, de az emberért is mozgósítható. Láthattuk mire vagyunk képesek, amennyiben egy fiktív tárgyiasság szolgálatába akarunk állni.” – 33 Ld. A. BADIOU: *Das Jahrhundert*, Berlin, 2005. – 34 Ld. J. HABERMAS: *Gerechtigkeit und Solidarität* IN G. NUMMER-WINKLER (szerk.): *Weibliche Moral. Die Kontroverse um eine geschlechtsspezifische Ethik*, Frankfurt am Main/New York, 1991, 225–239. o., különösen 231kk. o. – 35 Ld. MARGALIT részletes fejtegetéseit i. m. 149kk. o. – 36 MARGALIT: i. m. 163k. o. – 37 Nem térhetek ki e helyen a társadalmi ágensek sajátos erkölcsi felelősségére, mert az a helyettes cselekvés politikai etikai kategóriájának következménye, amelynek elemzése külön teret követel meg. – 38 A kérdéstről ld. részletesen MARGALIT: i. m. 165k. o. – 39 Az identitást formáló csoport fogalmához ld. A. MARGALIT–J. RATZ: *National Self-Determination* IN *Journal of Philosophy* 87 (1990), 439–461. o. Az identitást formáló csoport megkülönböztető jegei között szerepel: egy olyan kultúra, mely az élet jelentős részét átfogja; a csoportkultúra sajátos vonásokat hordoz; a csoporthoz való tartozás feltétele a kölcsönös elismerés; a csoportban való részvétel azok számára, akik a csoport tagjai identitást teremtő; az identitást formáló csoporthoz való tartozás inkább az odatarozás és kevésbé a teljesítmény kérdése. – 40 Ld. H.-G. GEYER: *Einige vorläufige Erwägungen über Notwendigkeit und Möglichkeit einer politischen Ethik in der evangelischen Theologie* IN GEYER: i. m. 394–434. o. – 41 Barth több írására is gondolhatunk ebben az összefüggésben, de különösen is kiemelem a Christengemeinde und Bürgergemeinde 1946-ban született írását, mint amelyikben explicit politikai etikai kérdésekben foglal állást. – 42 Vö. NIEBUHR: i. m. 275. o.: „A technikai civilizáció lehetetlenné teszi a stabilitást. Olyan gyorsasággal változtatja meg az életkörülményeket, hogy egy ősi rend áhitatos elfogadása már nem jön számításba.” – 43 Ld. HÖSLE: i. m. 864. o. – 44 W. HUBER: *Gerechtigkeit und Recht*, Gütersloh, 1996, 447. o. A felsorolt igehelyek: Mk 12,17; Róm 13,1k; ApCsel 5,29; ApCsel 13,1kk. – 45 Ld. BADIOU: i. m. – 46 Ld. KD IV/3. – 47 Vö. A. HONNETH: *Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte*, Frankfurt am Main, 1992. – 48 Vö. W. HUBER: i. m. 449. o., illetve uő: *Folgen christlicher Freiheit. Ethik und Theorie der Kirche im Horizont der Barmer Theologische Erklärung*, Neukirchen, 1985.

DR. FÜSTI-MOLNÁR SZILVESZTER

Donatista tényezők a Magyar Református Egyház ekkleziológiai útkeresésében 1989/90 után¹

Ecclesia sine macula et ruga, a folt és ránc nélküli egyházat bizony sokszor nagyon nehéz elképzelnünk az egyházban szereshető tapasztalataink alapján, amely önmagában, az egyetlen Isten személyének kiadására és az általa teremtett és teremtődő valóságra eszmélés nélkül sok esetben a sorvadásnak, a betegségnek, az élet látható részének árnyképe lenne. Egyházzal sokféleképpen beszélhetünk, mégis ahhoz, hogy egyház alatt ne a befalazott lelkek tömegét értsük, észre kell vennünk a rést, amelyet Isten Jézus Krisztus által hasított egyre vastagodó falainkon, hogy új életre éledjünk, és a teremtő akaratának megfelelően tölthessük be emberlétünket. Ezek a benyomások alapvetően nem különböznek a keresztyénség tágabb kontextusából szereshető élményektől, ahol a történelem változásai eltérő hitbéli felfogást, teológiai megközelítést, kultúrát és gyakorlatot eredményeznek, amelyek megannyi módon járulnak hozzá az

egyház sokféleségéhez. Az egyházi lét egyik változatlan körülménye az a meghatározottság, amelyben az egyházat *in via* értelmezzük annak eszkatológiai beteljesedéséig. A keresztyén egyház története számtalan példát szolgál arra, hogy az *úton lévő* egyház olykor hogyan adta fel merev uniformizmusát a sokféleségben való meggazdagodás érdekében, vagy hogyan eredményezett együttműködést az egységtörekvésekben az elszigeteltségből való kitörés. Természetesen, ezeknek a folyamatoknak a fordítottjára is találhatunk számos példát.

Az 1989/90-es történelmi fordulatok jelentős átalakulások folyamatát indították el a magyar társadalom életében, így a Magyarországi Református Egyházban is. A négy évtizedet meghaladó kommunizmus összeomlását követően megindultak a demokratikus változások, melyekben a Magyar Református Egyház új és egyben meglehetősen ambivalens helyzetben találta magát. A kialakult szituációban kulcsfontosságúvá vált, hogy a Magyarországi Református Egyház készen áll-e a közelmúltjával (1948–1989) való szembesülésre úgy is, hogy nevének nevezi azokat a tévtanításokat, amelyek az egyház hivatalos teológiáját jelentették. Mindeközben meg kell vallanunk azt is, hogy csak töredékesen vagyunk képesek felfogni (1Kor 13,9) Isten egyházának végső meghatározottságát Jézus Krisztusban. Mindezek ellenére, mégis megfelelő ekkléziológiai támpontot találhatunk az Efezusi levélben, ahol Pál az egyházat úgy jellemzi, mint ami folt és ránc nélküli (*ecclesia sine macula et ruga*).

Jelen tanulmány az úgynevezett rendszerváltás utáni Magyar Református Egyház ekkléziológiai kihívásait jellemzi és elemzi, amihez rendszerező paradigmául a Krisztus utáni negyedik századi donatista mozgalom meghatározó teológiai elemeit hívja segítségül, melyeknek – meggyőződésünk szerint – kiváltképpen is meghatározó üzenete van a mai egyházunk számára. A magyar helyzet párhuzamba állítása az első jelentős egyházszakadással (donatista) egy szélesebb spektrumú teológiai értékelést tesz lehetővé, és részben olyan történelmi távlatot is jelent, ami mindenképpen kívánatos egy ilyen elemző feltárásnál.

A donatizmus mint szakadár egyházi mozgalom a diocletianusi keresztyénüldözéseket követően (303-305) vált meghatározóvá az északnyugat-afrikai térségben, és ezt a szerepét egészen a hetedik századig, a mohamedán invázióig fenntartotta. A donatista mozgalom hosszú fennállása során számos összetett teológiai probléma merült fel a katolikus egyházzal való polémiában. Északnyugat-Afrika keresztyénségének negyedik századi ekkléziológiai megoldásai sok esetben nem voltak a szélsőségektől sem mentesek, és befolyással voltak és vannak az egyház történetére egészen napjainkig. Augustinus írásai² is jól tükrözik a donatisták által felvetett ekkléziológiai problémáknak azt a komplexitását, amelyben alapvető teológiai megfontolások mentén rajzolódott meg az egyház természete és képe olyan szorongatott helyzetben, amikor a meghatározó környezeti adottság a keresztyénséggel való ellenséges szembenállás vagy éppen az üldözés volt. A donatista–katolikus vitában az ekkléziológia fő kérdései kerültek előtérbe, amelyek a keresztyén egyház szentségének és katolicitásának függvényében kívánták meghatározni az egyház lényegét mint a Krisztus teste, annak egyetemes és lokális színterén. A fő probléma az alábbi rövid kérdésben összegezhető: *Ubi ecclesia?* – amely időről időre felmerülő kérdéssé vált, kiköveve ezzel az ekkléziológiai problémák útját. Mindezek alapján a donatista mozgalomra nem úgy tekintünk érveléseinkben, mint ami kizárólag az egyház történetének múltjához kap-

csolható jelenség, hanem sokkal inkább úgy, hogy annak teológiai kérdései és megfontolásai bármikor életre kelhetnek különböző ekléziasztiikai szituációkban, különösen is a keresztyén egyház üldözését követő időszakokban. Az ilyen időszakokra nyomatékosan is érvényes a múlttal való szembesülés kötelezettsége annak érdekében, hogy felismerhetővé váljon Isten akarata a jelenben és – reménység szerint – a jövőre nézve is. A donatista mozgalom teológiájának megértését az úgynevezett *donatista tényezők* szerint összegezzük, amelyek alatt azokat az alkotóelemeket értjük, amelyek létrehozzák a *donatista identitást*. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a különböző donatista tényezők nem mindig egyforma számban és intenzitással vannak jelen a különböző egyházi helyzetekben. Sőt, ahogyan a donatizmus saját történelmében is láthatjuk, ezek az összetevők a mozgalmon belül is további szakadásokhoz vezettek, vagy éppen a katolikus ellenfelek ezeknek a tényezőknek a hatására képesek voltak módosítani saját teológiai álláspontjukat.

Első látásra, a donatista egyház és a rendszerváltás utáni Magyarországi Református Egyház közötti párhuzam a hitüket elhagyó egyháztagok, az úgynevezett *lapsik* kérdésénél jelentkezik. A Római Birodalomban a diocletianusi (303) keresztyénüldözés nyomán sokan váltak *traditorokká*, olyanokká, akik beszolgáltatták a keresztyén szent iratokat megsemmisítésre, hozzájárulva így a keresztyénség felszámolásának a törekvéseihez. Az üldözések után kezdetben a donatista mozgalom azt a radikális álláspontot képviselte, hogy az egyházban nincs annak helye, aki bármilyen módon kollaborált a római államhatalommal. Ezzel szemben a katolikus egyház álláspontja sokkal engedékenyebb ekkléziológiát vallott, melyben lehetségesnek látta a hitehagyók egyházba való visszatérést. Ennek az álláspontnak a főbb képviselői *milevisi* Opatus és Augustinus voltak.

A Magyarországi Református Egyház 1989 utáni életében a kérdés, a donatizmushoz hasonlóan, súlyos problémákat vehetett volna fel azokra nézve, akik valamilyen módon a kommunista államhatalommal kompromisszumot kötve annak egyházat felszámoló törekvéseiben részt vállaltak. Meggyőződésünk, hogy a donatista ekkléziológia sokkal több annál, mint hogy pusztán erre az egy kérdésre redukáljuk. Sőt, mozgalom lehetőséget kínál arra is, hogy a felszín alatt mélyebb húzódo teológiai összefüggésekben a magyarországi helyzet elemzésében támpontot adjon. A donatista probléma mélyére ásva ugyanis sok meglepetéssel találkozhatunk, amely arra figyelmeztethet bennünket, hogy ne kötelezzük el magunkat az ilyen és ehhez hasonló szakadásokban túl elhamarkodottan az egyik vagy másik oldal mellett. Meggyőződésünk, hogy azok a teológiai kérdések, melyek a donatista–katolikus vitában felmerültek, nagyon is időszzerűvé tehetők a 1989/90 utáni Magyar Református Egyházban. A donatista tényezők ugyanis alapvetően érintik az ekkléziológia, a krisztológia, a misszió és a kiengesztelődés teológiájának tanításait.

A *donatista tényezők* az alábbi teológiai kérdések csoportosításában és együttállásában ragadható meg:

1. Keresztyénüldözések során az alábbi döntő kérdéssel szembesülhetünk: Az ellenséges hatalom nyomása alatt a hit konfrontációban vagy kompromisszumokban juttatható-e leginkább kifejezésre? A hívők a bátorság és mártíromság útját választják-e vagy inkább az alkalmazkodás és belátás ösvényeit? Ezeknél és ehhez hasonló kérdéseknél a

bűnbánat teológiájának érvényre juttatása szükséges az üldözés utáni helyzet rendezéséhez és az előrehaladáshoz.

2. A szentség és elkülönülés problémájánál az egyházban fontos kérdésként merül fel: Milyen szerepe van a krisztológiának és eszkatológiának az ekléziológiában? Az *egység* két egymással szemben álló meghatározás szerint árnyalható leginkább, amely érvényessé tehető az egyház egységére nézve is: I. *Uniformizmus*, amely az individualitás és az egyén egyediségének figyelmen kívül hagyását jelenti. II. *Együtműködés*, ami az egységnek, a harmóniának bizonyos keretek szerinti meghatározottsága, amelyből a résztvevő felek ki is vonhatják magukat. Mi az *egység* értelmezésének legmegfelelőbb meghatározása? Milyen szerepet tulajdoníthatunk a tradíciónak ebben a kérdésben? Hogyan lehet az egyház egyszerre a *Krisztus (egyetemese) teste* és otthona egy adott helyen lakók közösségének, például nemzetnek? Lehet-e a *konfliktus* olyan kulcsfontosságú elem, amely alapvetően határozza meg az egyház természetét? Az egyházvezetés teológiai kérdései döntően befolyásolják a lehetséges válaszokat.

3. Egyház és állam és az egyház és társadalom főbb kérdései. Milyen kapcsolat van a Krisztus testeként értelmezett egyház és a társadalom között? Hogyan viszonyulhat a pásztori szolgálat megfelelően a világban jelenlévő kollektív bűnhöz? Mi a keresztyének feladata a különböző társadalmak struktúráiban? Az egyház feladata-e a társadalom átforgalmazása, vagy sokkal inkább egy alternatív társadalom kialakítása a cél? Hogyan segíthet a keresztyén önértelmezés az egyháznak valóban egyház lenni úgy, hogy a keresztyének egy adott államnak a polgárai is?

4. Milyen szerepe van az nemzeti hovatartozásnak az ekléziológián belül különösen is akkor, amikor egy nemzet idegen hatalom elnyomását szenvedni el? Milyen mértékben hozható kapcsolatba a nemzeti meghatározottság valakinek a keresztyén identitásával?

Ezek a kérdések szerves részét képezték a donatista–katolikus vitának és jelen vannak a kommunizmus bukását követő időszak Magyar Református Egyházának életében is.

A tanulmány fő kérdése éppen ezért az alábbiak szerint összegezzük:

Hogyan segítenek a donatista–katolikus vitában felmerülő teológiai kérdések megérteni és tisztázni a Magyar Református Egyház helyzetét a kommunizmus bukása után?

A donatizmus mint útjelző az ekléziológiában.

A donatizmus bemutatásánál fontos szempont, hogy a mozgalom előzményein, történetén és főbb teológiai meghatározásain túl tekintettel legyünk a donatizmust meghatározó szociális és politikai kontextusra is. Fontosnak tartottuk a donatista kutatásnak azokat az új meglátásait (20. század második feléből) is beépíteni, amelyek a mozgalomnak eddig egy kevésbé ismert oldalát helyezik előtérbe.³ A donatista mozgalom teológiai értékelését követően az azt meghatározó előzmények összefüggéseiben (Tertullianuson és Cyprianuson át egészen Augustinusig) kísérletet teszünk arra, hogy a legfontosabb teológiai elemeket, amelyek majd a Magyar Református Egyház ekléziológiai értékelésénél játszanak főszerepet, az úgynevezett *donatista tényezők* szerint csoportosítsuk.

Mindezek alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a donatista egyházzól ki-

alakított általános kép nem tartható fenn következetesen. Egyoldalú az a megközelítés, amely nem láttat többet a donatista mozgalom teológiai értékelésénél, mint egy szakadár egyházi mozgalmat, amelyben fanatikusan keresték a mártíromság lehetőségét, hogy létrehozzák így a tiszták egyházát, mint az egyetlen igaz és hiteles keresztyén egyházat. A donatizmus ugyanis a körülmények változásának figyelembevételével képes volt olyan ekléziológiai karaktert kialakítani, amely számos ponton sokkal inkább illeszkedett az északnyugat-afrikai egyházi tradícióba (Tertullianus és Cyprianus), mint az Augustinusé, amely nagymértékben a tengerentúlról importált és Róma szempontjait is szem előtt tartó megközelítés volt. A keresztyénüldözést követő egyházi konszolidációban a donatizmus megtalálta saját hangját, amely Északnyugat-Afrika lakosságának többsége számára a keresztyén egyház hangját jelentette. Ez különösen figyelemre méltó azoknak a változásoknak az összefüggésében, amely a katolikus egyház államvallássá válását jelentette, és aminek során a donatista egyházi mozgalom nemegyszer radikális ellenpólust jelentett. Így a donatista mozgalom nem csupán belső egyházi, teológiai kérdésekben, hanem az ideológiák államegyház *versus* állam és egyház meghatározottságának metszéspontjába is került. Annak megítélése, hogy a donatista egyház mennyiben tekinthető heretikus nézeteket valló szektának, mint szakadár egyházi mozgalom, különösen is fenntartásokkal kezelendő. Egyfelől nem vagyunk birtokába azoknak a pontos ismerteknek, amely alapján körvonalazható lehetne, hogy a 4. és 5. században milyen meghatározottság alapján is értékelhetünk egy mozgalmat szektaként. Másfelől, a donatizmus saját történelme is jól bizonyítja, hogy ez a vád hivatalos deklarációban csak a 411. évi karthágói konferencián került elő, ekkor a mozgalom már több mint száz éves volt, másfelől a döntés sokkal inkább politikainak tekinthető, amelyben a meggyengült római állam érdekei döntő befolyással bírtak.⁴

A donatista tényezők megállapításban a fő vonalat alapvetően a következő meghatározások alapozzák meg, és röviden az alábbi pontok szerint mélyíthetők el:

1. A donatista szeparáció élénken figyelmeztet a keresztyénségnek arra a szociális és politikai környezetére, amely Északnyugat-Afrika lakossága számára komoly kihívást jelentett és sokszor a keresztyén értékrend devalválódásának veszélyét hordozta. Ebben az összefüggésben a donatizmus egy működő alternatívát jelentett a többség számára.⁵

2. A donatista egyházszakadás alapvetően egyházfegyelmi kérdésekben különbözött a katolikus egyháztól és teológiai sajátágaiban jól összeegyeztethető volt a korábbi észak-afrikai keresztyén tradícióval. Negatívum maga a szakadás ténye volt, amelyben a cyprianusi tradíció kiváltképpen is csorbát szenvedett.⁶

3. A donatista teológiában központi jelentőséget kap a mártíromság kérdése, amely az egyház lényegének olyan meghatározottsága, amelytől semmilyen körülmények között sem tekinthet el. Ennek alapján a szakadás olyan megoldást kínál, amely során a tiszták és a bűnösök megkülönböztetése lehetségessé válik.⁷

4. A donatizmus szoros párhuzamba állítja az önértelmezést Izrael kiválasztottságával, amely során a donatisták Isten igéjének és elsősorban a törvény védelmezőiként határozzák meg magukat. Identitásuknak olyan pozitív koncepcióját jelentette mindez, amely számottevő sajátosságként volt jelen egész történelmük során.⁸

5. A donatizmus jól alkalmazkodott a mindenkori kontextushoz, amelyben a legtöbb esetben sikeresen applikálta akár radikálisabb nézeteit is, ugyanakkor a társadalom, ál-

lam és egyház összefüggéseiben gondolkozott, és lehetőségeit felismerve képes volt az ekkleziológiai megújulásra (Parmenidész és Tyconius) időszerűvé és korszerűvé téve így az evangélium üzenetét.⁹

Mindezek alapján összességében az alábbi tényezők együtteseként határozható meg a donatista identitás:

1. *Sorspárhuzam Izráellel, mint Isten kiválasztott népével.* Ez a meghatározottság olyan alapvető pozitív motívum a mozgalomban, amely képes eszerint relativizálni a többi donatista tényezőt is, élesen megrajzolva így a donatista önértelmezés kontúrjait.¹⁰

2. *A idő speciális értelmezése.* A donatizmus alapvetően a környezeti hatásait teológiailag két idői kategóriának megfelelően értékeli: *a szenvedés, a mártíromság időszaka és a megdicsőülés ideje.* Különösen is fontos itt kiemelni, hogy a mártíromság idejének felismerése a donatista történelemszemléletben alapvetően nem a jövő, hanem múlt felé teszi orientálttá. Így az idők apokaliptikus végének várása háttérbe szorul, és helyette a múlt dicsőségére való tekintés teszi lehetővé a múlttal való azonosulást, annak mártírjaival vagy éppen magával Jézussal.¹¹

3. *A elkülönülés szerepe* a donatista identitás egyik alapvető tényezője. Itt jut ugyanis érvényre, hogy az egyház nem keveredhet a bűnös világgal. A donatisták teológiai felfogásában a szeparálódásnak nemcsak az utolsó ítéletben kell bekövetkeznie, hanem már itt, ebben a földi életben, amikor pontosan meghatározható az igaz és hamis ebben a világban, az egyházban. Az elkülönülés így kiváltképpen is erősíti a megváltásban való bizonyosságot.

4. *Az egyházvezetés szerepét* önállóan is külön faktorként emelhetjük ki. Itt sokkal inkább a tertullianusi felfogás érvényesül a donatizmuson belül, mint a cyprianusi. Az egyházvezetők, püspökök tiszte egy olyan elit státust jelentenek, amiben úgy állnak előttünk, mint *pneumatoroi*-ok (a Lélek birtokosai) és *gnostikoi*-ok (mint akik részesednek az isteni bölcsességben). A püspöki tisztségnek ez a donatista meghatározása tulajdonképpen az államvallás útjára lépett keresztyén egyházvezetéssel szemben fellépő kritika, amelyben tagadhatatlanul háttérbe szorultak azok a karizmák, amely során valakiből alkalmas egyházvezető lehetett.¹²

5. *A szenvedés szükségessége a keresztyéni életben* egy másik olyan tényező, amelyben a mártíromságban hitvalló magatartás az igaz egyháznak és tagjainak olyan védjegye, amely kiváltképpen is hozzájárul az egyház lényegéhez.¹³

6. *A keresztyén üzenet megújítása* a donatizmuson belül az egyház szentségének és katolicitásának témakörében kap jelentős szerepet. A keresztyén üzenet megújításban különösen is a krisztológiai és eszkatológiai elemek kerülnek előtérbe. A kérdés a következő, amellyel a donatizmusnak is szembeülnie kellett: egy lokális egyházban, helyi gyülekezetben a mindig megújuló keresztyén üzenetet hogyan tudjuk az egyetemes egyház színterén, az egységben érvényre juttatni? A donatista válasz radikális szélsőségbe lendült át, amikor előtérbe helyezte a szakadás lehetőségét annak érdekében, hogy ne kelljen feladnia a keresztyén üzenet megújításának a feladatát. A legproblematikusabb ekkleziológiai kérdés itt krisztológiai alapokon határozható meg a következő kérdésben: Hogyan maradhat a lokális egyház, gyülekezet tagja a Krisztus testének úgy, hogy ugyanakkor lelki otthont nyújt egy keresztyén közösség sajátos formációjának? Az

egyházfegyelem, egyháztagság, az egyház tagjainak meghatározottsága, és az egyházvezetésnek olyan tisztán körvonalazható meghatározásaira van itt szükség, amelyekre a donatizmus különösen is nagy hangsúlyt fektetett.

7. Az utolsó donatista tényező *az egyház állammal és társadalommal kapcsolatos sajátos viszonyában* ragadható meg. Hogyan, milyen viszonyban kell lenni-e a Krisztus testeként értelmezett egyháznak a társadalommal és az állammal? Az egyházi szolgálat hogyan veheti fel a harcot a világban jelenlevő bűnnel? A negyedik századtól elkezdődve az egyház és állam kapcsolata a lehetőségek széles skáláján mozog. Hol és hogyan van felelőssége a keresztyéneknek ebben a kapcsolatrendszerben? Ezekre a kérdésekre kínál alternatívát a donatista mozgalom, amelyben az egyházfegyelem különösen is előtérbe kerül, mint amiben az egyház tagjai megóvhatják magukat a környező világ veszélyeitől, tisztátalanságától. Ebben az egyházfegyelemben az alapot általában az egyház klasszikus elemei szolgálják: a kánon, a hitvallások és az egyházi tisztségek. Ezzel szemben a donatizmusban a keresztyén életvitel tisztasága felveszi a versenyt és a hitvallások helyére kíván lépni, valamint az egyházi tisztségek fontosságával szembe előtérbe kerülnek a mártírok. A donatizmus az egyház közösségén belül egy alternatív társadalom kimunkálásában látja a megoldást, amely végig fenntartja a jogot magának az állam mindennemű igazságtalanságaival szemben való ellenállásra. Így az állam és egyház kapcsolatában csak a teljes szeparáció szerint tudja elképzelni.¹⁴

Összességében megállapíthatjuk, a donatizmus ekkleziológiája, történelme alapján, egy olyan paradigmikus jelenség, amely úgy jutatta érvényre teológiai egyházi befolyását, hogy fennállásának mint egy három és fél évszázadában sikeresen alkalmazkodott a kontextusának szociológiai – gazdasági – politikai és etikai erőviszonyaihoz, és komoly befolyással bírt a katolikus egyház ekkleziológiai fejlődésére is. Sajátos színezettel maradt végig domináns szereplője az északnyugat-afrikai keresztyénségnek a 4. és 7. század között. Ekkleziológiai radikalizmusa sokkal közebb állt Északnyugat-Afrika keresztyén tradíciójához, mint például az augustinusi teológia, amelyben a történelem szakadatlan változása közepette a keresztyénség örök érvényű kérdésére, hogy hogyan őrizheti meg az egyház a keresztyén üzenet lényegét úgy, hogy ne desztillálódjon a világ elvárásai szerint, ugyanakkor a világgal se szakítsa meg kapcsolatát végérvényesen, a donatizmus talált működő alternatívát. A donatista teológia az előbb vázolt faktorok szerint is az egyház szüntelen megreformálásának feladatában volt elsősorban érdekelt.

A Magyar Református Egyház történelmi vonulatai 16.-tól a 20. századig

Ebben a részben röviden bemutatjuk azokat a főbb történelmi eseményeket a Magyar Református Egyház történetéből, amelyek témánk szempontjából különösen is fontosak.

Alapvető megegyezést láthatunk a reformátori teológia és a donatista ekkleziológia törekvései között, amely a jelentősen megváltozott történelmi kontextus ellenére is lehetővé tesz bizonyos közös rendszeres teológiai értékelést. A 16. század összetett ekkleziológiájában világosan kerül előtérbe az igaz és a hamis egyház megkülönböztetésének a kérdése, hasonlóan a donatista törekvésekhez. Ez a megállapítás még úgy is fenntartható, ha nem helyezük figyelmen kívül azt a tényt, hogy a 16. század bizony

Augustinusnak köszönhetően megfelelően, és tegyük hozzá meglehetősen egyoldalúan, negatívan volt informált a donatizmusról. Szinte majd minden egymással opponáló irányzat előszeretettel használta megbélyegzőként a donatizmus vádját a másik félre. Nyomon követhetjük ezt már előreformációban is, amikor Wyclif és Husz törekvéseit neo-donatista jelenségként értékelte a római katolikus egyház, egy ősi herézis újjáéledésével megbélyegvezve az egyház megújítására tett erőfeszítéseket. Ugyanezzel a stratégiával érvelt a római egyház a reformáció időszakában is a protestáns egyházakkal szemben, sőt a protestáns reformátorok éppen így illették az anabaptista radikálisokat a donatizmus vádjával. Tulajdonképpen ezt a jelenséget a reformáció egyik anomáliájaként is értékelhetjük, melyben a reformátori teológia nem egy ponton párhuzamba állítható a donatista törekvással, ugyanakkor mély elkötelezettséget mutat az augustinusi teológia iránt is. Valószínűleg a donatizmus egyoldalú negatív előjele miatt volt nemkívánatos meghatározottság, amelyet a reformátori teológia is igyekezett minél hamarabb lerázni és tovább adni magáról, minden megegyezés ellenére. A donatista teológia újraértékelése azonban lehetővé teszi egy árnyaltabb ekkleziológiai kép párhuzamba állítását a donatista tényezők és a reformátori teológia között, amelyben különösen figyelemre méltó lehet a donatizmus, akár pozitív teológia történeti jelentőségének a meghatározására.¹⁵

A Magyarországi Református Egyház történelmében ez a reformátori és donatista teológia párhuzamba állítása adja a rendszeres teológiai vizsgálódás alapját, és kiegészül olyan további specialitásokkal, amelyben további együttállások fedezhetők fel a donatista tényezők és a magyar reformátori teológia között.

Jól körvonalazódik ez már az előreformáció magyarországi hatásában is, majd ezt követően magában a protestantizmus térhódításában a Corpus Christianum egységének felbomlásában. Az ellenreformáció megpróbáltatásaiban, melyben számtalan helyzetben szoros párhuzamba állítható a donatizmus alapvető törekvéseivel. A protestantizmus és a nemzeti függetlenségi törekvések összefonódása is sok ponton mutat megegyezést a donatista tényezőkkel. A deuteronomista történelemszemlélet a magyar egyházi élet számára is meghatározó motívum volt. Ugyan így megemlíthetjük a puritán törekvéseket, majd a későbbi ébredési és belmissziós mozgalmakat is, amelyek etikai és egyházfegyelmi célkitűzéseikben a donatista tényezők számos meghatározottságát viselték magukon.

A Magyar Református Egyház „hivatalos” Szolgáló egyház teológiájának bemutatása 1945–1989/90 között

A Magyar Református Egyház rendszerváltás előtti (1945–1989/90) teológiai diszpozícióba tekintünk bele, figyelemmel kísérve az adott időszak politikai szociológiai és kulturális jellemzőit.

A donatista tényezők szempontjából a következő három aspektust kell kiemelni ennek az időszaknak az elemzése nyomán, mint ami előkészíti a donatista tényezők meghatározottságát a rendszerváltás utáni években:

a) *A Magyarországi Református Egyház identitásvesztése* a két világháború közötti világos teológiai meghatározások ellenére sem állt meg az erózió útján. Nem volt olyan egységes összehangolt teológiai programja a Magyarországi Református Egyháznak, melyben az ébredési és egyesületi törekvések más teológiai irányzatokkal, mint például a történelmi

kálvinizmus és barthianizmus szintézisre juthattak volna. Egy olyan közös történelmi szituációra kellett választ keresni, amelynek jellegzetességei a liberális teológiai gondolkodás által meggyengült egyházi étellel egy bukott kommunista diktatúrával kellett szembenéznie és azzal a helyzettel, amelyben a trianoni döntések értelmében a magyar reformátusság mintegy fele a magyar határokon kívülre rekedt. Az egyik oldalon a kultúrprotestantizmus túl nagy kihívást jelentett, míg a másik oldalon a fokozódó kiábrándultság és apátia kezdte megbénítani az egyház életét. Ez nemcsak a gyülekezetek tagjaira, hanem a lelkészekre is egyaránt érvényes volt. Az egyetlen közös felismerés az volt, hogy egyházi és nemzeti megújulásra van szükség, amelyben a református teológiának csak akkor lehet szerepe, ha viszszaül a bibliai-reformátori alapokhoz. Ennek lehetőségét az állammal megkötött 1948-as egyezmény hosszú időre késleltetni látszott. A frontvonalak élesen körvonalazódtak azok között, akik az új szocialista államapparátust egyházilag kívánták minden eszközzel kiszolgáltatni, mondván az egyház megmaradásának ez az egyetlen egy lehetséges útja van. Itt a hivatalos egyházi vezetés nem vonta kétségbe az Isten létét, mindeközben azonban az ateista ideológiával kollaborált, amely során világossá vált, hogy semmi esetre sem úgy tekintenek Istenre, mint Kyriosra. A másik oldalon ennek ellenhatásaként formálódott a református hitvalló magatartás, amelynek szerepe 1956-ban nyilvánvalóan megmutatkozott. Publicitást a forradalom előtt sem igen kaphatott ez a mozgalom, a forradalom leverése után pedig a véres megtorlás áldozatává váltak nagyon sokan a hitvallók közül. A szolgáló egyház teológiája olyan súlyos ekkleziológiai deformításoknak a jegyeit hordozta magán, amely alapvetően rengette meg az egyház lényegét.¹⁶ Gyakorlatilag ebben az időszakban minden túlzás nélkül állíthatjuk és ez a második aspektus,

b) hogy *a krisztológia elveszett az ekkleziológia számára* a Magyarországi Református Egyház úgynevezett hivatalos teológiájában 1948 és 1989 között. Az egyház identitása ugyanis mindig transzcendens, ami Krisztusban kell hogy gyökerezzen *extra nos*. Az egyház minden további nemzeti és felekezeti identitása erre kell hogy épüljön. Következik ez Jézus Krisztus attribútumaiból, abból, hogy ő egyszerre valóságos Isten és valóságos ember *inconfuse* és *indivise*. Amennyiben elfogadjuk, hogy az egyházat Krisztus testeként kell értelmeznünk, akkor ennek az egyháznak csak egyetlen feje lehet, maga Krisztus. Nem beszélhetünk más főről, sem politikai sem egyéb értelemben. Az egyház tagjainak Krisztus identitása éppen a neki szentelt szolgálatban lesz kézzelfogható, amely egyben meghatározza a világban elfoglalt helyüket is. Éppen ez a világos krisztológiai meghatározottság sérült a „szolgáló egyház teológiájában”, amely hamis ekkleziológiai következtetésekhez vezetett.¹⁷

A harmadik aspektus c) *az egyház szekularizációjának és a magyar társadalom sajátos arculatában ragadható meg a szocializmus évtizedeiben*, amely merőben más meghatározottságokat jelentett a tőlünk nyugatabbra lévő világtól. A Magyarországi Református Egyház nem lett volna képes figyelmen kívül hagyni a szekularizáció folyamatait, ha nem épül ki a szocialista államhatalom. Ez két okra vezethető vissza. Egyfelől a szekularizációval való szembesülés gyengítette volna a hivatalos egyházvezetés érdekeit, esélyt adva azoknak a kisebbségben lévő irányzatok megoldási kísérleteinek az előtérbe kerülésére, amelyekkel szemben folyt a propagandaszerű kvázi teológiai munka. Egészen más színezetet nyerhetett volna ugyanis az egyház missziója így, a *missio Dei*, ahhoz az elképzelhez képest, amelyet „különleges magyar teológiai” sajtásgként tüntettek fel a szolgáló egyház teológiájá-

nak fenntartói. Az egyház kiszolgáltatottá vált annak a kommunista ideológiai háttérnek, amelyben az etikai normák a szükséges minimum szintet sem voltak képesek elérni. Mi sem fémjelzi ezt jobban, mint az az ördögien kimunkált és fenntartott ügynökrendszer, amivel kontrol alatt tartották az egész egyház életét, olyan mély lelki deformításokat életre hívva ezzel, amelynek hatása alól a még a mai egyház sem képes felszabadítani magát.¹⁸

A Magyar Református Egyház ekkléziológiai kontextusának áttekintése a kommunizmus bukását követő közvetlen időszakban

Ebben a részben kerülnek bemutatásra azok a sajátos környezeti tényezők, politikai, szociológiai, kulturális és teológiai vonatkozásokban, amelyek meghatározták a Magyar Református Egyház rendszerváltás utáni (1990–2000) időszakát.

Összességében elmondható, hogy az úgynevezett rendszerváltás utáni időszakban a Református Egyház egy komplex és igen nehéz helyzetben találta magát. A bizonytalansággal és az önazonosság hiányával kellett szembesülnie a magyar társadalmon belül. Az egyháznak rá kellett ébrednie arra, hogy a kommunista ideológia sokkal mélyebb agymosást végzett, mint azt bárki is gondolhatta. Ehhez a szomorú képhez társul a szekularizáció a globalizáció és a kapitalizmus erőinek hirtelen megjelenése és ugrásszerű megnövekedése, amelyet a kommunizmus mesterségesen és egészen hatékonyan feltartott. Gyakorlatilag a magyarországi kontextusban jelentős fáziskésében volt az egyház a nyugathoz képest, ahol a már évtizedekkel korábban, míg nálunk a szocialista-kommunista eszménykép hódított, szembesült azokkal a felvilágosodásból származó kérdésekkel, amelyeket a dialektika teológia nem vagy csak részben kívánt megválaszolni. Az I. világháború nyomán olyan mértékű társadalmi szétesés jellemezte a nyugat közösségeit, amelyben az egyháznak is számos ponton felelősséget kellett vállalnia, és amelyek csak fokozódtak a II. világháborút követően. Egy kettős folyamatként írható le ez az állapot, az egyik oldalon a felvilágosodás és liberális gondolkodás elveszítette optimista magabiztosságát, kérdései és felvetései azonban meghatározóan jelen maradtak, a másik oldalon pedig a vallás olyan mértékű presztízavesztést szenvedett el, amely alapján különösen is pesszimista képekben volt megrajzolható jövője. Ennek előrejelzéseit követhetjük nyomon a pozitivistá értékelésekben, Max Weber vallásszociológia nézeteiben, vagy Dietrich Bonhoeffer munkáiban. A jóslatok azonban nem váltak be, sőt ellenkező irányú tendenciák érvényesültek, amely tömören kifejezve a vallások pluralitását hívták életre. A magyarországi helyzet ebbe a folyamatba kapcsolódott be a rendszerváltás utáni időszakban és számos esetben prioritásai nem megfelelően kerültek meghatározásra ebben a kiélezett helyzetben, így teológiai munkájában és gyakorlati életében nem az egyház lényegének megfelelő orientáltságban hozta meg döntéseit. Tulajdonképpen saját rendszerváltás előtti zsákutas ekkléziológiájának a fogságában ragadt, amelyben teológiájának alapjait a világban kereste, nem pedig Isten ígéjében. Ez a meghatározottság pedig ellentétes volt azzal a küldetéssel, amelyet az egyháznak az egyház klasszikus modelljei szerint elsődlegesen kellett volna betöltenie, mint cselekvő szubjektum, amelyben mint a) *societas perfecta* képes meghaladni a világot; b) mint *communio mystica* kapcsolódik az Isten országához; c) mint *sakramentumi közösség* teszi nyilvánvalóvá Isten kegyelmét és d) mint *profétai küldött* hirdeti az Isten ígéjét. Alapvetően az egyház nem tudta saját hangját a politika kiegyezések hangjától megkülönböztet-

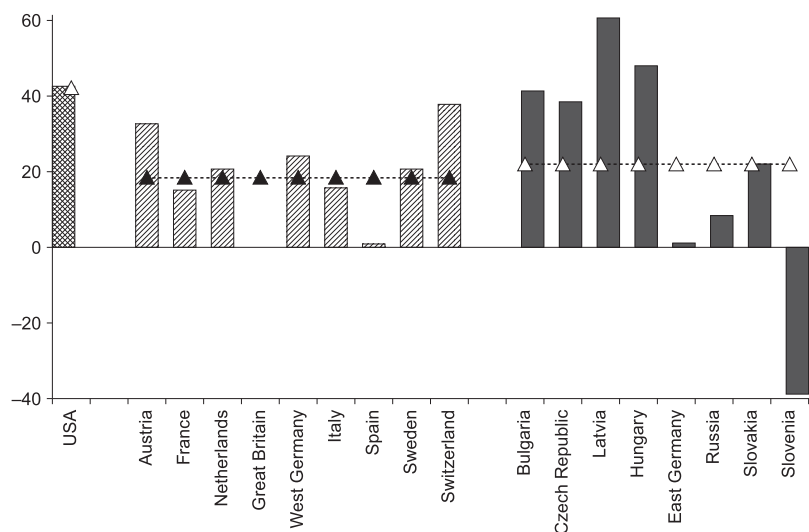
ni (ami egyébként az egész rendszerváltásra jellemző hangulat volt és főként külső események, nem pedig a belső meggyőződés diktálta meghatározóan a változás szükségességét) és így óhatatlanul is kiszolgáltatottá vált a mindenkor politikai érdekeitől. Ez jól nyomon követhető azokban a modellekben, amelyek az egyház és az állam kapcsolatának alakulását jelentették. 1990 és 1994 között a *rehabilitációs modell* volt a meghatározó, amelyben az egyház hatékony segítséget kapott a kormányzattól sorainak rendezésére. Ezt követte a *megszorítás modellje* 1994 és 98 között, amikor a régi rendszer régi hívei a jól bevált módszereknek megfelelően igyekeztek ellehetetleníteni az egyház életét. Majd következett az *együttműködés modellje* az 1998 és 2002-es években, amikor az egyház társadalomban végzett szolgálatának a fontossága került meghatározásra.¹⁹ Az egyház nem ismerte fel annak szükségességét, hogy az állammal kapcsolatos teológiai meghatározását nem a mindenkor végrehajtó hatalomnak, a kormányzat adta lehetőségeinek az összefüggéseiben kell megtenni, hanem attól függetlenül. Továbbá azt a tényt sem realizálta kellőképpen, hogy az egyház tagjai és a állam polgárai egyaránt a kommunista diktatúra ideológiai áldozatai, és így a materiális javak függésének kiszolgáltatva könnyen manipulálhatók. Sőt, olyan különösen is veszélyes kettős helyzet alakulhat ki, amikor az egyház tagjai az állam polgáraként politikai meghatározottsággal is rendelkeznek nemegyszer olyan kettős identitást hordozva így, amelyben a politikai és egyházi önazonosság kibékíthetetlen ellenfélként kerül egymással szembe.²⁰

Az egyház magáralálásának másik akadály abban volt, hogy az egyház nem vállalta fel küldetéséhez hűen a bűneivel való szembesülést sem kollektív, sem pedig az egyéni felelősség területein. Voltak erre próbálkozások, akár a fundamentális evangéliumi irányultságokra gondolunk, akár a Református Megújulási Mozgalomra, akár a különböző egyéni törekvésekre. Ezek a kezdeményezések azonban nem találtak visszhangra. Ha áttekintjük a rendszerváltás utáni első évtizedet, a lelkipásztori társadalom sokkal inkább a politikai szerepvállalásban látta az egyház lehetőségeink az útját, olyan illúziókat kergetve ezzel, amely a spontán döntések sorát jelentette világos teológiai program nélkül. A túlélésre játszó egyház taktikájaként írható le leginkább ez az időszak, amelyben a környezetnek való kiszolgáltatottság sok tekintetben gúzsba kötötte az egyházi létet, még azokat a kezdeményezéseket is, amelyek az egyházi megújulást vették célba. Az új kihívások pedig óhatatlanul is megkövetelték volna azt a radikalizmust, amely nem a szélsőségek mentén, hanem az Igére építve határozzák meg az egyház küldetését a világban. Ezeket a kihívásokat röviden az alábbi témakörök szerint határozhatjuk meg. 1. A posztmodern kihívásai a teológia számára, 2. vallásos közömbösség, 3. a vallás archaikus formáinak visszaterése, 4. a szent fogalmának torzulásai.

Végezetül elmondhatjuk, hogy a rendszerváltás utáni új helyzetben a Magyarországi Református Egyház nem volt képes áthidalni azt az ekkléziológiai szakadékat, amelyben megfelelőképpen állíthatta volna középpontba az egyház krisztológiai alapjait, megteremtve így orientációjának új perspektíváit a jelenre és a jövőre nézve. Ennek megfelelően egy olyan új fejezetként értékelhetjük a kialakult rendszerváltás utáni helyzetet, amelyben a donatista tényezők különösen is relevánssá tehetőek.

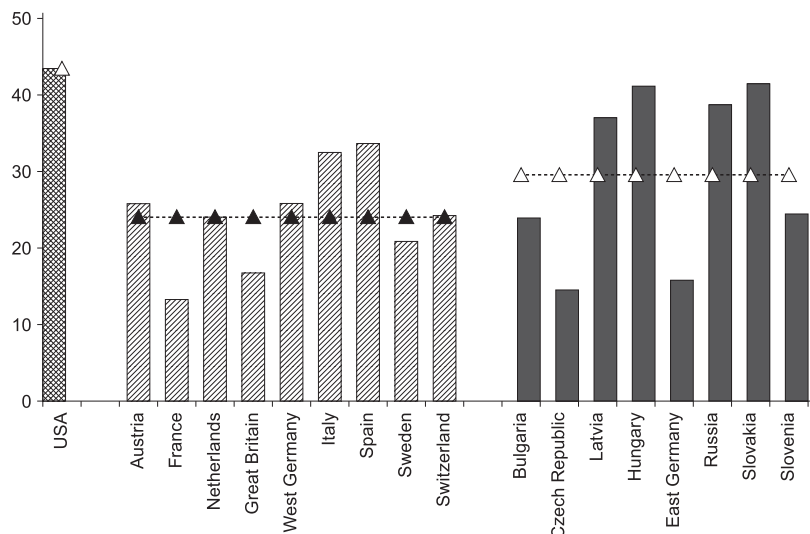
Exkurzus: A Magyar Református Egyház helyzetét közvetlenül befolyásoló társadalmi tényezők a rendszerváltás utáni években

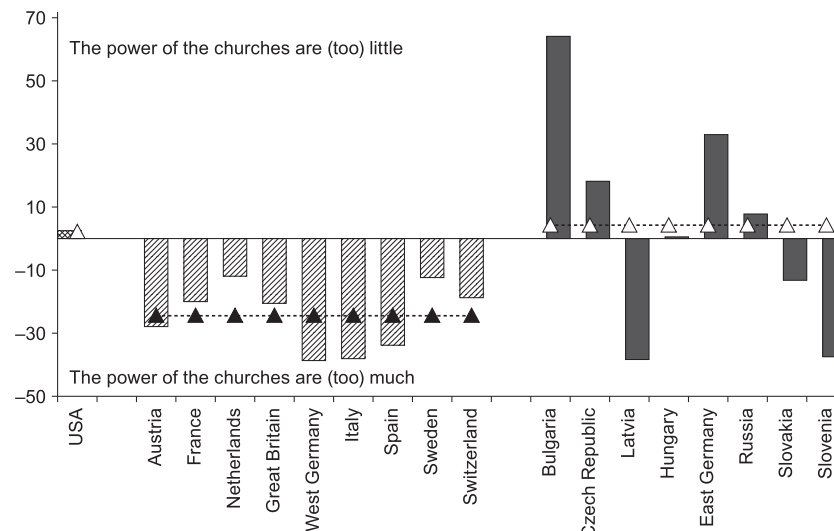
A társadalmi elvárások a vallás társadalmi szerepvállalásával kapcsolatban²¹

Világosan leolvasható, hogy Nyugat-Európa kultúrája és vallási képe homogénebb, mint a posztkommunista országoké

A vallással/egyházzal szembeni elvárások relatíve magasnak mondhatók, anélkül, hogy konkrét tapasztalatiság kötődne hozzá.

Bizalom az egyházban²²

Az egyházba vetett bizalom relatíve magasnak mondható. Az egyház társadalmi presztízse jelentős különösen is abban a tekintetben, hogy a társadalmi intézmények iránti bizalom csökkent.

Az egyház társadalomban betöltött szerepének (hatalmának) becslése²³

Ebben a kérdésben a magyarországi helyzet semleges állapotot mutat. Összességében elmondható, hogy a rendszerváltást követő közvetlen időszak alapvetően semleges vagy pozitív tendenciák lehetőségét hordozta a társadalom és egyház kapcsolatára nézve. Ennek alapján az egyház helyzete egy átmeneti állapot kiindulási pontján határozható meg.

Una sancta catholica et apostolica – Ecclesia sine macula et ruga

Ebben a fejezetben tárgyaljuk, hogy a donatista tényezők, hogyan segíthetnek megérteni a Magyar Református Egyház ekkleziológiai kihívásait az 1989-es időszak után. Ebben a részben elsősorban annak a rendszeres teológiai feladatnak kívánunk megfelelni, ahol az egyháztani, történeti és rendszeres teológia elemeket párhuzamosan szemléljük és értékeljük az egyház *egységének*, *szentségének* és *a nemzeti identitás összefüggéseinek* a meghatározottságában.

A tanulmány következtetései az előbb felvázolt fejezetek eredményeire nézve röviden az alábbiak szerint összegezhető. A *donatista tényezők* szerepe az 1989/90-es fordulatot követően alapvetően három fő területen segíthet megérteni a Magyar Református Egyház ekkleziológiai helyzetét és kihívásait: 1. Az egyház *önértelmezésében*, amely nem hagyhatja figyelmen kívül egzisztenciális valóságának lényegi meghatározottságát, az Úr Jézus Krisztust. Ennek során az egyház empirikus valósága nem kor-

látozódik csupán a környezet lehetőségeire és elvárásaira. 2. Konkrét történeti helyzetben, ahol konkrét hitvallási szituáció jöhet létre, amelyben az egyháznak számot kell adni Urának. 3. Az egyházi konszenzusra nézve, az evangélium központi üzenetének meghatározásában.

A Magyar Református Egyház helyzete az utolsó fejezet három fő témájának (az egyház egysége, szentsége és a nemzeti identitása) összefüggésében megállapíthatjuk, 1. hogy a Magyar Református Egyház egysége kihívásként áll előttünk abban a tekintetben, hogyan értelmezzük és őrizzük meg az egységet. A kommunizmus éveiben jelenlevő ekleziológiai deformitás nem tűnt el nyomtalanul a rendszer bukása után, amely a Református Egyház elvi és gyakorlati orientációjának tévedéseit hívta életre. Következtetésünk szerint a *sokfélelésben érvényesülő egység* az, amely képes lehet az egyház lényegének megfelelő perspektívát adni, az *ecclesia sine macula et ruga* feszültségében, amely az egyházi létben olyan egzisztenciális meghatározottságként áll előttünk, amely egyszerre figyelmeztet arra, hogy az egyház több mint pusztá ideológia, vagy az ideológiáknak kiszolgáltatott élet. Az egyházi lét Isten igéjét követő magatartássá kell hogy váljon elvi és gyakorlati értelemben is. Olyan ekleziológiai felelősséget kell magunkénak vallani, amely a különbségek ellenére is az egység munkálásban érdekelt a helyi gyülekezetektől elkezdve a nemzeti egyházon át az egyetemes egyházig. Éppen ezért kell világosan megfogalmaznunk, hogy a donatista tényezők meghatározottsága nem redukálható pusztán arra a *casus bellire*, amely a kollaboráció körüli vitás helyzetet jelentette. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy figyelmen kívül hagyható lenne ez a kérdés, azonban a megválaszolás egészen más alapokra kerül, amennyiben az egyház tisztázza lényegének alapvető meghatározottságait.

Az egység kérdésénél a donatista tényezőkre tekintettel azt is ki kell emelnünk, hogy a megváltozott körülményekben nagyon csekély mértékben volt jelen az a közösségtudat és szolidaritás, amely meghatározó kell hogy legyen az Isten népének közössége számára. Ehhez mindenképpen elsődlegesen magával Istennel kell párbeszédet folytatni, amelyben az egyház a hitvallás hangján tárja fel valós helyzetét és elkötelezettségének szándékát Isten előtt, mely merőben új státust jelenthet a mindenkori környezete számára. A donatista tényezők megjelenése ezzel az aspektussal összefüggésben nagyon csekélynek mondható a rendszerváltás utáni időszakban, amelyet így semmilyen egyházi egyetértés (*consensus ecclesiae*) nem jellemezhetett.

2. Az egyház szentsége a gyülekezet istentiszteletében, sákramentumi gyakorlatában, liturgiájában, a gyülekezet életében juttathatók leginkább kifejezésre, hiszen itt kapcsolódhat legközvetlenebbül szentségének forrásához a Szentháromság egy Istenhez. A jelent részben meghatározó negatív ekleziológiai modellek alapjaiban állítják próbák elé a Magyar Református Egyházat a szentség kérdésénél, ahol az Isten kegyelmének elsőbbsége háttérbe szorul az emberi igazság és igazságszolgáltatással szemben, és a megbékélés teológiájának félreértéseit eredményezheti. Ezt tapasztalhattuk meg például a 1989 utáni időkben, amikor az egyház nem találta meg a megfelelő kiutat a múltbéli egyházi kollaboráció jelent meghatározó feszültségeiből. Az egyházfegyelem és egyháztagság akkut problémái is hasonlóképpen az egyház szentségének elvi és gyakorlati félreértésére vezethetők vissza. A *holt és ránc nélküli egyház* képe az egyház tisztaságával és tökéletességének témaköreivel összefüggésben kifejezetten is előtérbe kerülnek, mint az egyház

ismertetőjének a kérdése. Az egyház könnyen eshet abba a csapdahelyzetbe, mint ami a donatista ekleziológiában is jelen volt. Nevezetesen, hogy fokozatosan előtérbe kerül – egyre magasabb fokra állítva – az egyház tagjaival szemben elvárt tökéletesség, aminek a végén az öndicsőítés hamis képei egyházi egoizmushoz vezetnek, amit másként kifejezve nevezhetünk egyházi szakralizációnak is. Ebben a helyzetben az egyház teljesen elfordul a világtól, csak belső világa lesz számára meghatározó, így a reális valóság értékelése komoly hiányokban szenvedhet, megfélekedve a világban betöltendő küldetéséről. Másrészről ugyanakkor valós veszélyként fenyeget az ellenpólusban jelentkező szélsőség, az *egyház szekularizációja*, amelyben az egyház elhitéti magával, hogy elsődlegesen a világ igényeire szabva kell Isten üzenetét hirdetni. Így az egyház nem az evangélium belső *dinamizációját* lesz meghatározott, hanem azoktól a kapcsolódási pontoktól, amelyet a kontextus tesz lehetővé számára. A donatista tényezők megjelenése nemcsak a lehetséges szélsőségek mentén realizálhatók, hanem abban az összefüggésben is, ami az *időszerűség* mérsékelt példájában állt előttünk a donatista mozgalom történetében, és aminek köszönhetően a mozgalom túlélte a katolikus keresztyénséget Északnyugat-Afrikában egészen a 7. századig. Az egyház szentségének kérdését alapvetően abban a teológiai megközelítésben kell vizsgálnunk, amelyre a donatista Tyconius hívja fel a figyelmet. Hogyan lehet a szentség meghatározása, mint az igaz egyház jele, kiterjeszhető az egyház minden tagjára? Vajon nem válik-e túl sebezhetővé az egyház szentségének kérdése az egyház egységének meghatározása után? Az egyháznak olyan meghatározottságával találkozunk itt, amely alapvetően megkülönbözteti azt más, esetleg hasonló törekvésű szervezetektől, amelyek nem hívják magukat egyháznak. Mi alapján vallhatja magáénak ezt a megkülönböztetést? Mert amennyiben nem veszi ezt komolyan, akkor saját hitvallásával kerül szembe. Egyfelől nyilvánvaló, hogy az egyház nem azért szent, mert annak tagjai a tökéletességnek olyan fokán állnának, ami alapján szentnek nevezhetnék őket. Szentségének egyetlen oka Istenben magában van. Az ő kiválasztó kegyelmében. Ezért az igaz egyház ismertetőjele elválaszthatatlanul kapcsolódik a Szentlélekbe vetett hithez és magához Jézus Krisztushoz, akin keresztül az egyház szentsége csak a megbocsátás üzenetét hordozhatja. A *keresztyén üzenet megújítása*, mint a donatista tényezők egyike, különösen is hangsúlyos szerepet kell hogy kapjon. A rendszerváltás utáni idők törekvésiben ez a szempont aligha talált valós visszhangra az egyházon belül.

3. A *nemzeti identitás* a posztmodern kor identitáskriszisének összefüggéseiben részben a mindenre való nyitottságban, részben az önértelmezések (nemzeti) felerősödésében realizálódik. Nagy kihívást jelent éppen ezért az, hogy a Református Egyház hogyan találja meg azt az egyensúlyi állapotot, amelyben a nemzet iránt érzett felelősségének úgy képes hangot adni, hogy elkerülje a szélsőségeket. Mindeközben pedig azzal is számolnia kell, hogy a kommunizmus örökségeként egy nemzeti öntudatában (is) teljesen szétzilált társadalmat hagyott maga után. Az előbb elmondottak összefüggésében csak úgy kaphat megfelelően szerepet a nemzeti identitás megőrzése és ápolása, amennyiben azt az egyház lényegi meghatározottsága, Krisztus identitása relativizálja.

Ezeknek a röviden bemutatott kihívásoknak az összefüggéseiben analógiát találhatunk a Magyar Református Egyház 1989 utáni ekleziológiája és a donatista mozgalom létrejöttét kiváltó ekleziológiai okok között. A tanulmányban arra a következtetésre

jutunk, hogy a donatista tényezők megjelenése bizonyos fokig tetten érhető a Magyar Református Egyház 1989/90-es éveitől, és várhatóan fokozódni is fog. Ennek tudatosítása megóvhatja a donatista identitás szélsőségeitől. Következésképpen, nem számolni a donatista tényezőkkel komoly ekkleziológiai problémához vezethet, amelynek felismerése egyházi életünkben még nem realizálódott megfelelőképpen.

JEGYZETEK

1 Az előadás elhangzott a DC Rendszeres Teológiai szekcióülésén 2010 augusztusában. Az előadás alapja: Szilveszter Füsti-Molnár, *Ecclesia sine macula et ruga, Donatist Factors among the Ecclesiological Challenges for the Reformed Church of Hungary especially after 1989/90*, (Sárospatak: Sárospataki Református Teológiai Akadémia, 2008.) Ebben a mostani tanulmányban röviden bemutatjuk és összegezzük a fent említett munka eredményeit és téziseit. – 2 Augustinus donatistaellenes írásaira nézve. P. Monceaux, *Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne VII: Saint Augustin et le Donatisme* (Paris: Leroux 1923). – 3 R. B. Eno, "Some Nuances in the Ecclesiology of the Donatists", *Studia Patristica* 14 (TU 117) (Peeters Publisher, 1976), 417–421. R. B. Eno, "The Significance of the List of Roman Bishops in the Anti-Donatist polemic," *Vigiliae Christianae* 47 (Leiden: E. J. Brill, 1993), 158–169. Peter Iver Kaufman, "Note; Augustine, Evil, and Donatism: Sin and Sanctity Before the Pelagian Controversy," *Journal of Theological Studies* 51 (Oxford: Oxford University Press, 1990), 115–126. T. D. Barns, "The Beginnings of Donatism," *Journal of Theological Studies* NS 26 (Oxford: Oxford University Press, 1975), 13–22. Robert F. Evans, *One and Holy: The Church in Latin Patristic Thought* (London: SPCK [Society for Promoting Christian Knowledge], 1972), 65–129. M. A. Tilley, *The Bible in the Christian North Africa, The Donatist World* (Minneapolis: Fortress Press, 1996). Peter Brown, *Religion and Society in the Age of Saint Augustine*, (London: Faber and Faber, 1972). Emin Tengström, *Donatisten und Katholiken. Soziale, wirtschaftliche und politische Aspekte einer nordafrikanischen Kirchenspaltung* (Elanders Boktryckeri Aktiebolag, Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg, 1964). Hans-Joachim Diesner, *Kirche und Staat in spätromischen Reich. Aufsätze zur Spätantike und zur Geschichte der Alten Kirche*. (Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1964). Charles J. Scalise, "Exegetical Warrants for Religious Persecution: Augustine Vs. the Donatists," *Review and Expositor* 93 (1996). – 4 Lásd Frend, *The Donatist Church*, 279, or Brown, *Augustine of Hippo*, 334. See Maureen A. Tilley, "Dilatory Donatists or Procrastinating Catholics: The Trial at the Conference of Carthage" in *Church History* vol. 60, No. 1 (Mar., 1991), 7–19. See also Erika Hermanowicz, "Catholic Bishops and Appeals to the Imperial Court: A Legal Study of the Calama Riots in 408," *Journal of Early Christian Studies* 12:4, (The Johns Hopkins University Press, 2004), 481–521, and "Stretching the Law: Imperial Legislation and the Catholic Pursuit of the Donatists, 392–404", paper delivered at the North American Patristic Society Meeting (Chicago, 2005). – 5 Vö. Frend, *The Donatist Church*, ch. 5–8 and Peter Brown, *The world of Late Antiquity A. D. 150 – 750* (London: Harcourt Brace Jovanovich INC., 1971), 11–126. – 6 R. Eno, "Some nuances in the Ecclesiology of the Donatists," in *studies Patristica* 14, (1976), 417–421. – 7 Maureen A. Tilley, *The Bible in Christian North Africa: The Donatist World* (Minneapolis: Fortress. 1997). F. van der Meer, *Augustine the Bishop: Religion and Society at the Dawn of the Middle Ages* (New York and Evanston, Harper and Row, 1961, repr. 1983), 646, cited by Maureen A. Tilley, "Harnessing the Martyrs: Social Control of Hagiography in Roman North Africa," paper presented at the conference of the North American Patristic Society (Chicago, 30 May 1998). Maureen A. Tilley, "Harnessing the Martyrs: Social Control of Hagiography in Roman North Africa," paper presented at the conference of the North American Patristic Society (Chica-

go, 30 May 1998). Arthur J. Droge and James D. Tabor, *A Noble Death, Suicide and Martyrdom Among Christians and Jews in Antiquity* (San Francisco: HarperSan Francisco, 1992), ch. 7. – 8 Maureen A. Tilley, "Sustaining Donatist Self-Identity: From the Church of Martyrs to the Collecta of the Desert," *Journal of Early Christian Studies* 5.1 (1997 and 2007), 23. – 9 Maureen A. Tilley, "The Ecclesiology of Parmenian and Tyconius," *Studia Patristica* 27, (1993). See W. H. C. Frend, *The Donatist Church: a Movement of Protest in Roman North Africa* (Oxford: Clarendon Press, 1952), 315–25. and R. A. Markus, *Saeculum: History and Society in the Theology of St. Augustine* (Cambridge: Cambridge, University Press, 1970), 114–126. – 10 Tilley az alábbi két donatista dokumentumgyűjteményt tanulmányozta: 1) *Passio sancti Saturnini presbyteri* (2) *Acts of the Abitinian Martyrs*. Ld.: Maureen A. Tilley, *Donatists' Martyr Stories* (Liverpool: University of Liverpool, 1996) The Latin Bible uses two words for the people of Israel: *collecta* and *coetus*. See Maureen A. Tilley, "Sustaining Donatist Self-Identity: From the Church of Martyrs to the Collecta of the Desert," *Journal of Early Christian Studies* vol. 15, no. 1 (1997 and 2007), 1–21. – 11 Maureen A. Tilley, "Sustaining Donatist Self-Identity: From the Church of Martyrs to the Collecta of the Desert," *Journal of Early Christian Studies* 5.1 (1997 and 2007), 23. – 12 Ernest L. Fortin, "Political Idealism and Christianity in the Thought of St. Augustine," P. Robert Russel (ed.), *Saint Augustine and The Augustinian Tradition*, The Augustine Lecture Series, Augustinian Institute (Villanova: Villanova University, 1972). – 13 Maureen A. Tilley, "Theologies of Penance during the Donatist Controversy," *Studia Patristica* 35 (2001), 330–37. – 14 Emilien Lamirande, "Church, State and Toleration", Russel P. Robert (ed.), *Saint Augustine and The Augustinian Tradition*, The Augustine Lecture Series, Augustinian Institute, (Villanova, PA: Villanova University, 1974). – 15 Jaroslav Pelikan, "Reformation of Church and Dogma (1300–1700)," *The Christian Tradition*, vol. 4 (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1983), 92–98. David Wright, "The Donatists in the sixteenth century," *Auctoritas Patrum II, New Contribution on the Reception of the Church Fathers in the 15th and 16th Centuries*, ed. Grane Leif, Schindler Alfred and Markus Wriedt, (Mainz, Verlag Philip on Zabern, 1998). William George, "Radical Reformation", *Sixteenth Century Essays and Studies* XV (Kirksville, MO, 1992), 361. Calvin, *Institutes of the Christian Religion* (4. 1. 13.), in John T. McNeill (edit.) *The Library of Christian Classics*, vol. XXI, 1026–1028. See also IV, XII, 12. – 16 Jos Colijn, *Wer mag wider uns sein? Bruchstellen in der Kirchen- und Theologiegeschichte der reformierten Kirche Ungarns nach dem II. Weltkrieg* (Kampen: sine publ., 1992). Translated into Hungarian by János L. Györi; „Kicsoda ellenünk? Törésvonalak a második világháború utáni magyar református egyház- és teológiatörténetben”, (Kiskunfélegyháza: KEPE, 1992). Bogárdi Szabó István, *Egyházvezetés és teológia a magyarországi református egyházban 1948–1989 között* (Debrecen, 1995). Barcza József és Dienes Dénes (editors) »A Magyarországi Református egyház története 1918–1990« (Sárospatak: sine publ., 1999). Fazakas Sándor, „Új egyház felé”. A második világháború utáni református egyház megújulás teológiai konzekvenciái (Debrecen: Dissertationes Theologicae 4, 2000). Fodoré Nagy Sarolta, *Történelmi Lecke* (Budapest-Nagykörös: sien publ., 2006). Sándor Ladányi, Dániel Keresztes and Ede Hamarkay (eds.), (sic!) – *válogatott kövek a református egyház és az állam kapcsolatának medréből* (Exodus, 2006); Ladányi Sándor, *Adalékok a Magyarországi Református Egyházban az 1956–1957-es esztendőben történetekhez. Dokumentumok a Református Megújulási Mozgalom és az Országos Intézőbizottság, Valamint a megtorlások történetéből* (Budapest: Kálvin János Kiadó, 2006). – 17 Bogárdi Szabó, *Egyházvezetés és teológia a magyarországi református egyházban 1948–1989 között*, 68. Bogárdi Szabó, „A belső vérzés hosszú időszaka – A „szolgálat teológiája”, mint a magyarországi Református Egyház nyomorúságának tükröződése,” *Confessio* no. 1 (1990), 111–119. See also Tibor Bartha and László Makkai (eds.), *Studia et acta ecclesiastica* vol. 5, *Tanulmányok a magyarországi Református Egyház Történelméből 1867–1978* (Budapest: A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1983), 563–602. – 18 Kiszely Gábor, *ÁVH – egy terrrorszervezet története* (Budapest: Korona, 2000), 44–77. Edit

Köpeczi Bócz, *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége* (Budapest: Akadémia Kiadó, 2004). – 19 Fazakas Sándor, „A Magyarországi Református Egyház politikai szerepvállalása az elmúlt tíz évben”, *Református Egyház* no.3 (2002), 59–65.; István Bogárdi Szabó, „Az Állam és egyház kapcsolatának lehetséges modeljei”, *Protestáns Szemle* 10 (2001), 200–206. – 20 Romsics Ignác és Prohászka Imre, *Volt egyszer egy rendszerváltás*, (Budapest: Rubicon-Ház BT, 2003); Zoltán Ripp, *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990* (Budapest: Napvilág Kiadó, 2006). Tökéczki László, „Az elmúlt tíz év a politika mérlegén,” *Théma, Theológiai Élet Ma – Protestáns Tanulmányi Kör* (2000/4). Zoltán Ripp: *The Roundtable Talks of 1989: The Genesis of Hungarian Democracy*. ed. András Bozóki (Budapest: CEU Press, 2002), 3–39.; 6. Patrick O’Neil, *Revolution from Within: The Hungarian Socialist Workers’ Party and the Collapse of Communism* (Cheltenham: Edward Elgar, 1998). – 21 The rate of the social demand of the role of religion in society in the adult population of some of the western and post-Communist societies. The data are in percentage. (Source: ISSP, 1998) in Tomka, „Vallási változások Kelet-Közép-Európában,” 26. – 22 The rate of the confidence of the church in the adult population of some of the western and post-Communist societies. The data are in percentage. (Source: ISSP, 1998). Tomka, „Vallási változások Kelet-Közép-Európában,” 26. – 23 The rate of the estimation of the power of the churches in the adult population of some of the western and post-Communist societies. The data are in percentage. (Source: ISSP, 1998) in Tomka, „Vallási változások Kelet-Közép-Európában,” 26.

ISZLAI ENDRE

A Református Egyházak Világközössége megalakulásának teológiai súlypontjai

Bevezető gondolatok

A 2010-es esztendő nemcsak a református egyházak számára, de Krisztus egész egyháza számára történelmi fordulatot hozott. A Református Egyházak Világszövetsége és a Református Ökumenikus Tanács egyesülésével megalakult a Református Egyházak Világközössége. Az új világszervezetet mintegy 227 református egyház alkotja a világ 180 országában, több mint 80 millió reformátussal. A Református Egyházak Világközössége, ahogy a nevében is megfogalmazza, az összetartozás mélyebb igényét és valóságát kívánja képviselni a jövőben.

Korunk politikai, gazdasági, társadalmi kihívásainak feldolgozása és gyakorlati kezelése, a teológiai reflexió elengedhetetlen feladata minden egyháznak, függetlenül attól, hogy közvetlenül vagy csupán közvetve, mint Krisztus testének tagja, van érintve. Az az ünnepélyes egyesülés, amelyre 2010. június 18–27. között Grand Rapidsben került sor tulajdonképpen a keresztyénség szétszakítottasága feletti győzelem ünnepe volt, annak a kinyilvánítása, hogy a Református Egyházak Világközösségének tagegyházai egy test tagjai. A történelmi lépés kettős célt szolgál: egyrészt az összetartozás-tudatot kívánja erősíteni befelé, a tagegyházak és gyülekezeti közösségek felé, másrészt pedig kifelé az egyházon kívül kívánja nyomatékosan, közösségben képviselni azokat az értékeket, amelyek hitvallásából következően adódnak. Az alkotmány egyik fontos kifejezése, az igazságban való szövetségnek a gondolata szintén ezt a kettős vonulatot hordozza magá-

val: „Isten bennünket megigazító kegyelmét, és annak az igazságnak az érvényre jutását, amelyik az élet minden területén, az egyházon belül, és az egyházon kívül is érvényre tudja juttatni azokat a szempontokat, amelyek alapján egy egészséges, Krisztus-központú és emberre figyelő közösség jöhet létre.”¹

Az új alkotmány szerint a Református Egyházak Világközösségének alkotó tagegyházai komolyan veszik az együvé tartozást, egymás kölcsönös elismerését, a szószéki, úrasztali közösséget, az egymás egyházában szolgálatot végzők elismerését, és ebben a szövetségben akarnak együtt lenni. Ennek a közösségnek tehát van egy vertikális vonulata, az Istennel való közösség, illetve egy horizontális vonulata is, az egymással való közösség megőrzése.² Tulajdonképpen az Efezusi levélben leírtakat éljük meg, igyekezzünk „megtartani a lélek egységét a békeesség kötelékével” (4,3).

Továbbá a Református Egyházak Világközösségének tagegyházai közösen kívánnak szembenézni korunk kérdéseivel és problémáival is, és hiteles, Krisztus tanításához hűséges válaszokat megfogalmazni. A Református Világszövetség és a Református Ökumenikus Tanács egyesülő nagygyűlésén a szekció-, illetve plenáris ülések alkalmával korunk aktuális kihívásainak problémafelvetésére és az elsődleges célkitűzések megfogalmazására is sor került. A szekcióülések alkalmával olyan témák kerültek megvitatásra, amelyek az új szövetség legfontosabb 21. századi kihívásait jelentik.

A következőkben kilenc olyan téma kerül röviden bemutatásra, amelyek a szekció üléseken megvitatásra kerültek, a plenáris ülésen pedig nyilatkozatba foglalták az eredményeket. A reformátusok új nagycsaládjának ezek a legaktuálisabb kérdései. A témák bemutatásában a Református Egyházak Világszövetség és a Református Ökumenikus Tanács megbízott teológusai által összeállított előkészítő iratok, teológiai alapvetések, a Református Egyházak Világközösségének új alkotmánya, alapdokumentumok és nyilatkozatok, valamint az üléseken, fórumokon elhangzottak lesznek segítségül. A teológiai súlypontok bemutatása nem terjed ki a nagygyűlésen elhangzottak minden egyes részletére. Sokkal inkább a tematikára való ráhangolódást kívánja szolgálni, felvázolni a kereteket, illetőleg a konklúzióban felmutatni a lehetséges kapcsolódási pontokat Magyar Református Egyházunkkal.

A Református Egyházak Világközössége megalakulásának teológiai témái

1. Keresztyén egységtörekvések

A Református Egyházak Világközösségének megalakulása mérföldkönek számít a keresztyén egységtörekvések történetében, konkrét, példamutató előrelépés a református egyházak részéről. A nagygyűlés egyik alapdokumentuma szerint (Cartigny Nyilatkozat) akkor, amikor a Református Egyházak Világközösségén belüli és általi egységre törekszik a református tradíció, tulajdonképpen a kálvini örökséghez próbál hű maradni, aki a reformáció korabeli egyház megosztottságát, az emberi közösség és a keresztyén kapcsolatok megromlását az egyik legnagyobb bűnként tartotta számon.³

A Református Egyházak Világközössége tagegyházainak egyesülése különböző kultúrák és etnikumok találkozását és kölcsönhatását hozza magával. Ebben a folyamatban a Világközösség az „egység a sokféleségben” lehetőségét kívánja felmutatni és